

İZLENCE – 27.03.2018

- ▶ Geleneksel biçimbilim kavramları
- ▶ Modern biçimbilim kavramları
- ▶ Sözcükbirim ve Biçimbirim
- ▶ Biçimbirim sınıfları
- ▶ Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri
- ▶ Biçimbirim türleri

Sözcük ve Ek Nedir?

Geleneksel Kavramlar

1. **Kök sözcük (root word)**, bir sözcüğün parçalanamaz, anlamlı en küçük birimini temsil eder. Kök sözcükler, ortaya çıkmak için herhangi bir süreçten geçmediğinden, herhangi bir biçimleme de sergilemez.

Kayak

Kaya-k (sert taş kütlesi)

Kay-ak (Donmuş, kaygan bir zemin üzerinde hareket etmek ve beyaz)

Ka-yak

Geleneksel Kavramlar

2. **Gövde (stem):** Bir sözcüğün **tümceler kurulurken** yüklendikleri parçalardan geriye kalan bölümü. Yani bu kez bir parçanın ne olduğuna, onun üzerine ne geldiğine bakarak karar verilmektedir.

<u>Kök</u>	<u>Gövde</u>
Ev-im	Ev-cil
Gel-iyor	Gel-in
Kapı-da	Kapıcı
↓	↓
Türetim	Çekim

Geleneksel Kavramlar

Fransızca: savoir (bilmek)

Kişi Çekimi

Sav-ais

Sav-ait

Sav-ions

Sav-iez

Sav-ient

Sav??

Geleneksel Kavramlar

Türkçe

Gel-ecek

Bil-miş

Bak-an

Gel-ir

Gid-er

Türetim & Çekim???

Geleneksel Kavramlar

3. **Köken (racine):** dilin ancak eski dönemlerine girildiğinde parçalanabilir olduğu anlaşılan ama bugün için artık anlamlı daha küçük parçalara ayrılmayacak olan sözcüklere verilen bir addır.

Irgala- → ırga ve -la → ırga = şanslı

Çalış- → çal ve -ış → çal= üzerine sürmek

Modern Yaklaşım

Taban: Modern biçimbilim çalışmalarının «kök-köken-gövde» üçlüsü yerine bu üçünü birden kapsayacak biçimde yeğlediği terim, «taban»dır ve bu terimin, sözcüğün herhangi bir ekin eklendiği biçimini gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu anlamda bütün kök, köken ve gövdelerin aynı zamanda, otomatik olarak taban olduğunu da söylüyoruz demektir.

a. Ev _{kök} / *gövde / taban	-cil _{ek}
b. Ev _{kök} / gövde / taban	-im _{ek}
c. Evcil _{*kök} / gövde / taban	-siniz _{ek}

Modern Yaklaşım

Modernbiçimbilim, yalnızca doğal konuşucularının dille ilgili **sezgisel bilgilerine** dayanan çözümlmeleri kabul eder, böylece artzamanlı çözümlmeler çalışma alanı dışına çıkarılır. Bu anlamda **çözünebilirlik** (analysability), tarihsel kaynaklara giden değil, bir sözcükteki parçalar arasında doğal konuşucularca da ilkece farkında olunan anlam ve biçim ilişkileri bulunmasını gözetten bir işleme dayanır.

Tuz

Tuzcu

Tuzluk

Tuzum

Tuzlu

Tuzculuk

Eşzamanlı & Artzamanlı Çözümleme

Bir dilin önceki dönemlerine gidildiğinde elbette doğru bir çözümlemeye ulaşılabilir ama bu çözümleme eşzamanlı değil, art zamanlı olacaktır. Böylece bütün kuramsal tabanı eşzamanlı olan biçimbilim alanının dışında kalacaktır.

Buna karşın, artzamanlı çözümlemeyi **tamamıyla** biçimbilimden soyutlamak yanlış olgulara neden olduğu da bilinmektedir.

Eğri eđ-ir-i

Ađ ađ-ır-ı

Sanrı san-**rı**

Modern Kavramlar

Sözcükbirim (lexem): Sözcükler doğal konuşucularının **sezgisel** olarak tanıyabildikleri, bu nedenle de modern kavrayışlarda yer alması gereken öğelerdir ama modern çalışmalarda «sözcük» değil «sözcükbirim» olarak adlandırılır.

Sözcükbirim biçimbilimde sözcük yerine kullanılan, **sesbilimsel** gerçekleşmesi sözcüğün olası her biçimlenişi ile sağlanan ve bu biçimlerin tümünü temsil eden soyut bir üstbirimdir. Genellikle büyükçül yazıma dayanan bir imleme yoluyla kodlanır.

EV	→	Sözcükbirim
evi	→	Sözcükbiçim
evde	→	Sözcükbiçim
evim	→	Sözcükbiçim
evimiz	→	Sözcükbiçim
evleri	→	Sözcükbiçim

Sözcükbirimin, olası her biçimlenişine sözcükbiçim (word-form) adı verilmektedir.

Modern Kavramlar

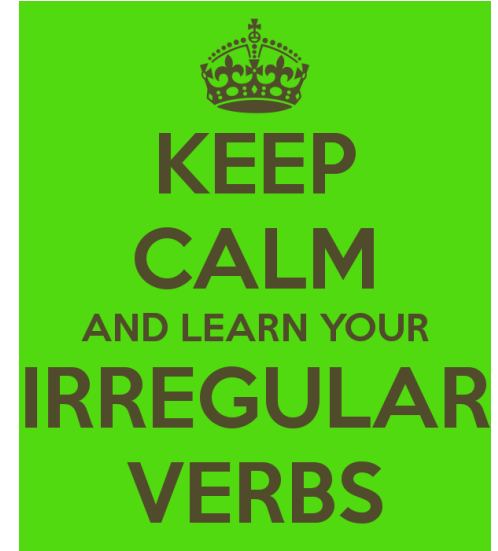
İngilizce'de sing, sang ve sung örneklerini düşündüğümüzde sözcükbirim ve sözcükbiçim terimleri neden gereklidir?

Modern Kavramlar

Başkalaşmış biçim (suppletive form): Bir dizide yer alan sözcükbiçimler arasında biçimbilimsel olarak çözümlenemez olan ve böylece **kestirelemez** konumda olan üyelere de rastlanabilir. Böylesi örnekler Türkçede bulunmaz ama örneğin İngilizce'de *go* (gitmek) eyleminin çekimsel diziminde *go* da dahil olmak üzere *going*, *goes*, *gone* gibi düzenli ve kestirilebilir olan sözcükbiçimlerin arasına *went* gibi başkalaşmış biçim katılabilir.

GO	→	Sözcükbirim
going	→	Sözcükbiçim
goes	→	Sözcükbiçim
gone	→	Sözcükbiçim
went	→	Sözcükbiçim

Biçimbirim

Biçimbirim (morpheme): «Anlamlı en küçük birim» tanımıyla sözcükten daha küçük parçalara ulaşmayı sağlayan ama aynı zamanda sözcük birimi de kapsayabilen terimdir.

Yerine koyma tekniği: Gelecek

Gel ve ecek

Gel: Gel-iş, gel-ir, gel-di, gel-en

Ecek: Kal-acak, gid-ecek, istey-ecek

Biçimbirim

Suvahili (Swahili)

1. Nilipata «aldım»
2. Ulipata «aldın»
3. Valipata «aldılar»
4. Nilikipata «onu aldım»
5. Nitakipata «onu alacağım»
6. Ulikipata «onu aldın»
7. Nitakupata «seni alacağım»

Pata = almak

Ni = ben

Li = geniş zaman

U = sen

Ki = onu

Biçimbirim

Biçimçik (morp): Biçimbirimin sesbilgisel içerik kazanarak gerçekleştirmiş biçimi veya biçimlerinden biridir.

Birden fazla biçimciğin oluşturduğu durumlarda biçimbirim, **altbiçimlenme (allomorphy)** sergilemekte ve her biçimcik aynı zamanda bir **altbiçimcik (allomorph)** olarak adlandırılmaktadır.

Biçimbirim

(AcAk)

Biçimcik

[acak], [ecek]

(ÇI)

[çı], [çi], [çu], [çü], [cı], [ci], [cu], [cü]

(IIk)

[lık], [lik], [luk], [lük]

(TA)

[ta], [da], [te], [de]

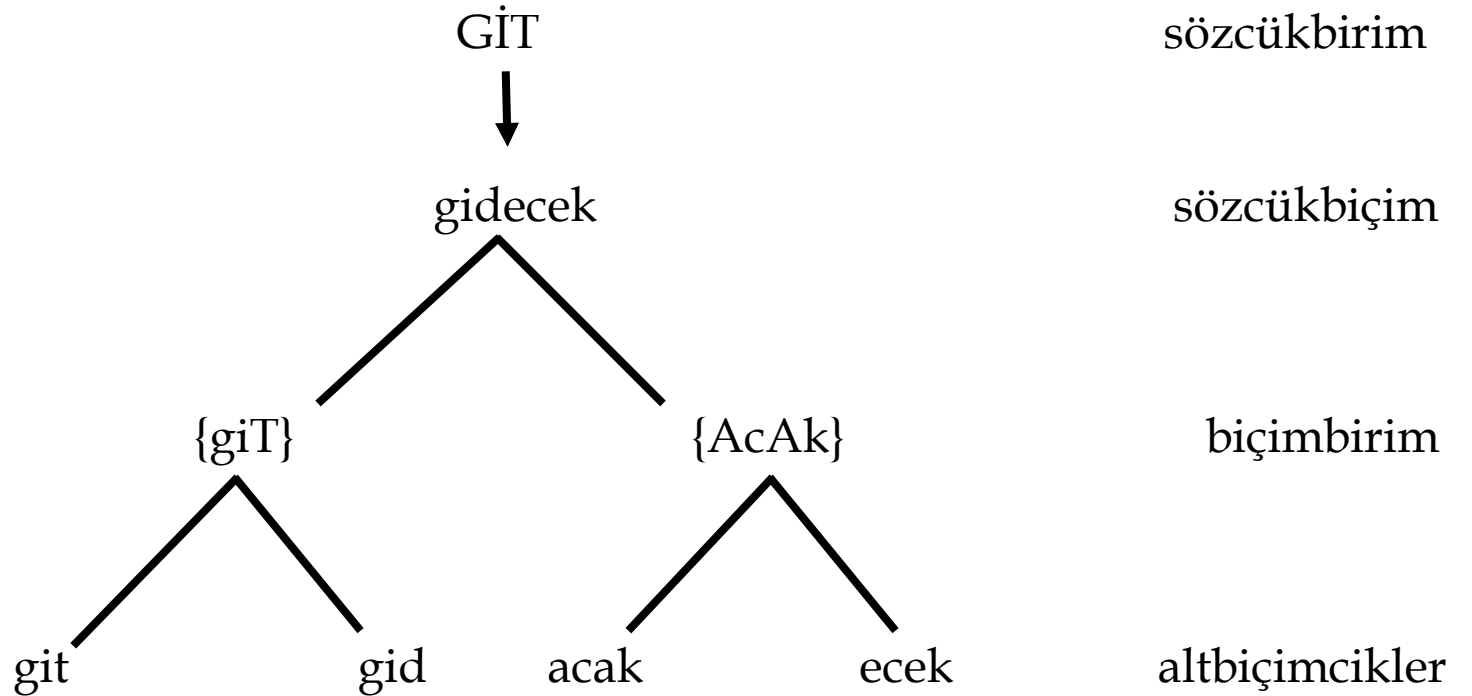
(ken)

[ken]

Biçimbilimsel Çözümleme

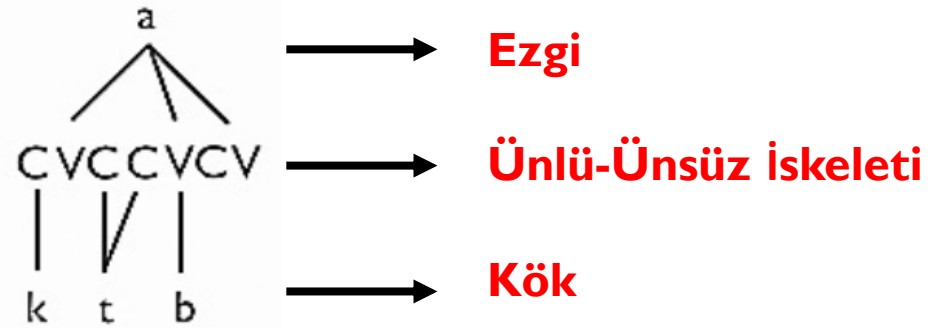
Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri

Arapça

(a) *kataba* 'he wrote'

(b) *kattaba* 'he caused to write'

pppt.com

Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri

İbranice

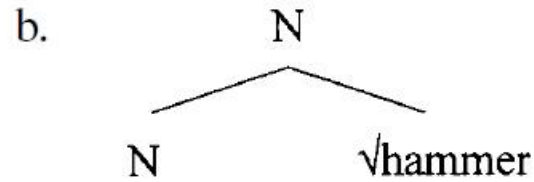
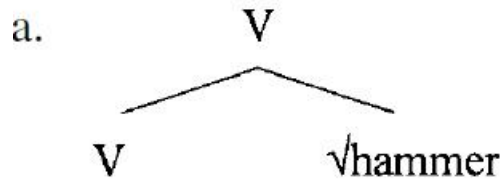
	√bxn		
a.	CaCaC (v)	<i>baxan</i>	‘test, examine’
b.	hiCCiC (v)	<i>hivxin</i>	‘discern’
c.	miCCaC (n)	<i>mivxan</i>	‘an exam’
d.	CoCaC (n)	<i>boxan</i>	‘a quiz’
e.	maCCeCa (n)	<i>mavxena</i>	‘a test-tube’
f.	aCCaCa (n)	<i>avxana</i>	‘a diagnosis’

	√qlt		
a.	CaCaC (v)	<i>qalat</i>	‘absorb, receive’
b.	hiCCiC (v)	<i>hiqlit</i>	‘record’
c.	miCCaC (n)	<i>miqlat</i>	‘a shelter’
d.	maCCeC (n)	<i>maqlet</i>	‘a receiver’
e.	taCCiC (n)	<i>taqlit</i>	‘a record’
f.	CaCCeCet (n)	<i>qaletet</i>	‘a cassette’
g.	CeCeC (n)	<i>qelet</i>	‘input’

Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri

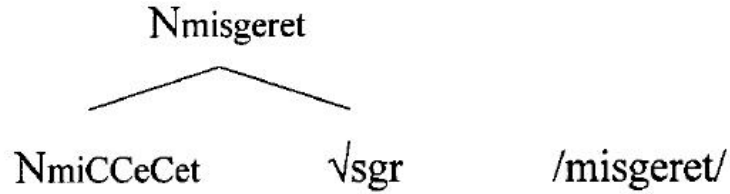
İngilizce

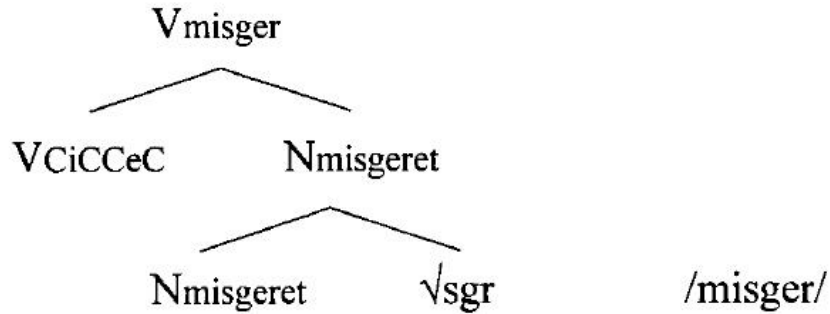
a.	permít _V – pérmit _N	→ pérmit _V
b.	affíx _V – áffix _N	→ áffix _V
c.	protést _V – prótest _N	→ prótest _V
d.	digést _V – dígest _N	→ dígest _V
e.	compóund _V – cómpound _N	→ cómpound _V
f.	contráct _V – cóntract _N	→ cóntract _V

Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri

Kök-türetimli ad:

Ad (sözcük)-türetimli eylem:

Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri

Kök-türetimli sözcük: İbranice

a.	√yld	CiCoC	<i>yilod</i>	‘newborn’
b.		CcuCa	<i>yeluda</i>	‘birth rate’
c.		CCeCa	<i>leda</i>	‘childbirth’; initial root consonant y drops: *yleda
d.		CaCiC	<i>yalid</i>	‘a native’
e.		CeCeC	<i>yeled</i>	‘child’

sözcük-türetimli sözcük: İbranice

a.	√yld + CeCeC	<i>yeled</i>	n, ‘child, boy’ ¹³
b.	yeled + ut	<i>yaldut</i>	n, ‘childhood’
c.	yeled + ut + I	<i>yalduti</i>	adj., ‘childish, pertaining to childhood’
d.	yeled + ut + i+ ut	<i>yaldutiyut</i>	n, ‘childishness’
e.	yeled + on	<i>yaldon</i>	n, ‘little child’
f.	yeled + a	<i>yalda</i>	n, ‘girl’
g.	yeled + hitCaCCeC	<i>hityaled</i>	v, ‘act like a child, be childish’

Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri

Sözcük Şablonları

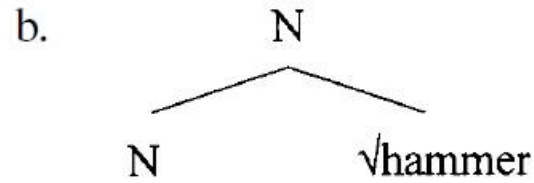
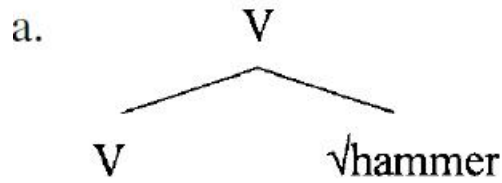
	verbal pattern	related nominal pattern
a.	CaCaC	CCiCa

Sözcük Şablonları: İbranice

	root		verb		related noun
a.	√str	<i>satar</i>	‘slap’	<i>stira</i>	‘a slap’

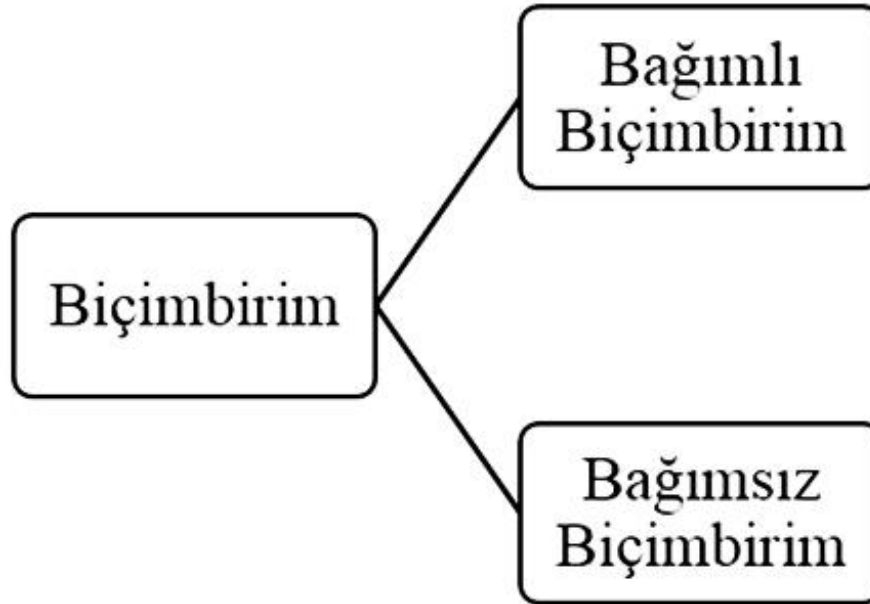
Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri

İngilizce

a.	permít _V – pérmit _N	→ pérmit _V
b.	affíx _V – áffix _N	→ áffix _V
c.	protést _V – prótest _N	→ prótest _V
d.	digést _V – dígest _N	→ dígest _V
e.	compóund _V – cómpound _N	→ cómpound _V
f.	contráct _V – cóntract _N	→ cóntract _V

Biçimbirim Türleri

Biçimbirim Türleri

Bağımlı Biçimbirim (bound morpheme): Dilde tek başlarına bulunamayan ama biçimbirim olduklarına dair belli ölçüde sezgisellik taşıyan biçimlere, tek başlarına görünemediğinden bağımlı biçimbirim denir.

Bağımsız Biçimbirim (free morpheme): Dilde tek başlarına bulunabilen ve herhangi bir yapıya ihtiyaç duymayan biçimbirim türüdür.

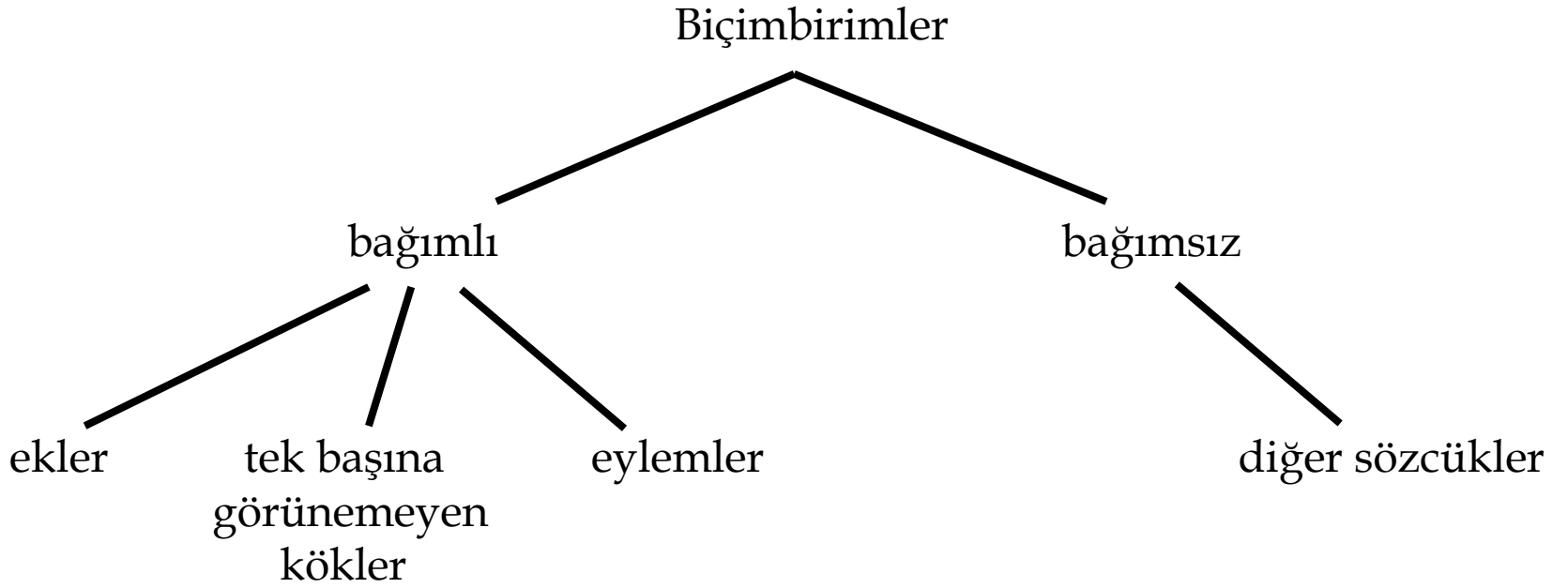
Biçimbirim Türleri

Kök eylemler

Öğret-	öğren-	*öğre-
Arıt-	arın-	*arı-
Nitelik	nitel	*nite-

- Bağımlı ve bağımsız biçimbirim sınıflandırması, sadece ekleri sözcüklerden ayıran basit bir ayırım değildir. Ayrıca geleneksel dilbilgisinin görmediği bazı başkaca ayrımları da görmemizi sağlar. Türkçe’de örneğin eylemler, kök ve köklerden başkalaşmış sözcüklerdir ama hiçbir zaman eksiz görünemezler.
- *Bugün okula git istiyorum. (Giden kişi = 1. kişi)

Biçimbirim Türleri

Biçimbirim Sınıfları

Açık sınıf (open class)/ Sözlüksel Biçimbirimler: Sözlüksel anlam taşıyan ve türetilmeye ve çekimlenmeye olanağı bulunan sözcüklerdir. Dillerde isimler, eylemler ve sıfatlar bu sınıftadır.

Kitap → Kitap-çı → Kitap-çı-lık
Anla- → Anla- ma → Anlama-yacak

Kapalı sınıf (close class)/ Dilbilgisel Biçimbirimler: Sözlüksel anlam taşımayan ve türetilmeye ve çekimlenmeye olanağı bulunmayan sözcüklerdir. Dillerde bağlaçlar, ilgeçler ve artikeller bu sınıftadır.

Göre → *Göre-m → *Göre-lik
Mesela → *Mesela-m → *Mesela-lık
The

Sıfır Biçimcik

Sıfır biçimcik (zero morph): Dizisel ilişkilere bakıldığında bazen bir biçimbirimin «**herhangi bir sesbilgisel içerik taşımadan**» bulunduğunu söylemek zorunda kalınmaktadır. Modern biçimbilimde, eksik görünümleri belirlemek için ortaya atılan bu terim, Ø imi ile gösterilmektedir.

Geçmiş zaman 3. kişi: geldi- Ø

Emir kipi 2. kişi: gel- Ø

Yalın durumu: ev- Ø

Belirtme durumu: halı- Ø almak

Tamlayan durumu vatan-Ø için

Portmanto Biçimcik

Portmanto biçimcik (portmanteau morph): Birden fazla biçimbirimi temsil eden ama sesçil içeriği, temsil ettiği biçimbirimlerle birebir eşlenmeyecek kadar çözümlenemez olan biçimciktir.

Geliyor-**sun**-**uz**
2. Kişi (sen) çoğulluk (sayı)

Geldi-k
1. Kişi (ben) + çoğulluk (sayı)

Tekçil biçimbirim

Tekçil biçimbirim (unique morpheme): Dillerde yalnızca belirli bir parçasının dağılım sergilediği, diğer parçanın başka hiçbir bağlamda görülmediği yapılardır.

Türkçe: Yağ-**mur**
Er-**kek**
Yan-**aş**
Yut-**kun**

İngilizce: Raspberry
Blackberry
Gooseberry
Cranberry

İZLENCE – 27.03.2018

- ▶ Geleneksel biçimbilim kavramları
- ▶ Modern biçimbilim kavramları
- ▶ Sözcükbirim ve Biçimbirim
- ▶ Biçimbirim sınıfları
- ▶ Dağılımsal Biçimbilim Kuramı – Sami Dilleri
- ▶ Biçimbirim türleri

Sabrınız için teşekkür ederim...